

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ
ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ХОРОВОЇ МУЗИКИ**

УДК 783(477)

*Валентина Мельник, викладач-методист циклової комісії диригування
Юрій Мельник, викладач-методист, голова циклової комісії диригування
Луцького педагогічного коледжу*

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ
ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ХОРОВОЇ МУЗИКИ**

У статті висвітлюються наукові обґрунтування процесу формування творчої особистості в умовах конкретної предметної діяльності на рівні сучасних вимог у системі музично-педагогічної освіти.

Ключові слова: соціокультурний аспект, особистісні якості, творчість особистості, ціннісно-орієнтаційний, мотиваційно-пізнавальний, інформаційно-дослідницький, емоційно-вольовий компоненти.

Літ. 16.

*Валентина Мельник, преподаватель-методист цикловой комиссии дирижирования
Юрий Мельник, преподаватель-методист, председатель цикловой комиссии дирижирования
Луцкого педагогического колледжа*

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ КАЧЕСТВ
ЛИЧНОСТИ СРЕДСТВАМИ УКРАИНСКОЙ ДУХОВНОЙ ХОРОВОЙ МУЗЫКИ**

В статье освещаются научные обоснования процесса формирования творческой личности в условиях конкретной предметной деятельности на уровне современных требований в системе музыкально-педагогического образования.

Ключевые слова: социокультурный аспект, личностные качества, творчество личности, ценностно-ориентационной, мотивационно-познавательный, информационно-исследовательский, эмоционально-волевой компоненты.

*Valentyna Melnyk, Lecturer and Methodist of Cyclic Commission of Conducting
Yury Melnyk, Lecturer and Methodist, Head of Cyclic Commission of Conducting
Lviv Pedagogical College*

**THEORETICAL ASPECTS OF THE PERSONAL CREATIVE TRAITS DEVELOPMENT
BY MEANS OF THE UKRAINIAN SPIRITUAL CHOIR MUSIC**

In the article scientific approvals of the process of the creative personality formation are highlighted in the conditions of the certain subjected activity on the level of the modern demands in the musical and pedagogical educational system.

Keywords: sociocultural aspect, personal traits, personal creativity, valuable-oriented, motivational and educational, informational and researched, emotional and willed components.

Постановка наукової проблеми.
Одним з головних напрямів досліджень у сучасній педагогіці є наукове обґрунтування процесу формування творчої особистості засобами української духовної музики.

Розгляд кожної властивості у творчому розвитку особистості слід здійснювати в цілісному контексті взаємовідносин особистості і духовної культури оскільки таке формування базується на засвоєнні певного соціально-культурного досвіду, загальноприйнятих норм й зразків. Суть цього процесу не зводиться до знання як такого – необхідно таке засвоєння, при якому ці норми й зразки спрямовуються на творчу діяльність особистості. Тому аналізуючи теоретичний аспект проблеми формування творчих якостей особистості засобами української духовної музики слід, насамперед, відзначити те, що її не можна відокремити від регуляції та реалізації творчої

діяльності. Така тенденція сприяє формуванню нового перспективного плану розгляду проблеми формування майбутнього фахівця.

Мета статті. Показати сучасний етап реалізації нової парадигми освіти в Україні на основі нових концептуальних підходів, орієнтованих на забезпечення розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя музики.

Завдання статті. Розкрити та дослідити широкий діапазон розвитку творчих якостей особистості, методів та засобів їх реалізації у процесі вивчення української духовної хорової музики.

Виклад основного матеріалу. Формування творчої особистості посідає центральне місце в теорії та практиці музичної освіти і є предметом спеціальних досліджень, дискусій, методологічних пошуків (Л.А. Баренбойм, Л.Г. Коваль, С.І. Науменко, Г.М. Падалка, та ін.). Названі автори підкреслюють головну ідею – необхідність

творчого розвитку музиканта, фундаментом якого виступають не окремі властивості чи здібності, а гармонічна цілісність особистості, що визначає його (музиканта) як митця-виконавця в тій чи іншій специфічній галузі музичної діяльності.

Б.В. Асаф'єв та Б.Л. Яворський вважали, що творчий розвиток музиканта є цілісним процесом, в центрі якого – єдність сприйняття ладових й метроритмічних структур мелодики. Воно як цілісне утворення включено до більш широкої, особистісно зумовленої системи, з одного боку – взаємозв'язками емоційної та інтелектуальної сфер, з іншого – тісною взаємодією слухової та моторно-рухової сфер. Дослідники негативно ставляться до технократичного підходу в становленні та розвитку музиканта. Вони вважали за необхідне “професійне навчання, базоване на вихованні музичного мислення методом розвитку всіх художніх та інтелектуальних даних”, закладених в особистості. Пріоритетним для них був шлях формування індивідуально-особистісних властивостей і якостей музиканта, їх ефективне функціонування в художньо-творчій діяльності.

Спираючись на дослідження Б.М. Теплова про сутність музично-творчих здібностей, С.І. Науменко вважає, що в теорії музичного виконавства простежується тенденція абсолютизації ролі здібностей й недооцінка творчих можливостей особистісних якостей музиканта. Постановка цього питання виникла в зв'язку з дослідженням теоретичних аспектів художньо-творчої діяльності музиканта і визначенням комплексу основних передумов успішного оволодіння нею. У цьому зв'язку дослідники виносять на перший план образно-художнє сприйняття і мислення музиканта поряд із звуковим (інтонаційним) уявленням та почуттям цілого, що в комплексі впливає на розвиток музичного слуху, ритму, пам'яті, рухово-технічних можливостей музиканта.

В дослідженнях музикознавців, психологів, музикантів-педагогів, хормейстерів (А.Л. Готсдінер, В.В. Медушевський, І.О. Мусін, С.В. Назайкінський та ін.) обґрунтовуються поняття культури музичної діяльності як складної структури, в якій інтегровані особистісні властивості та якості, спеціальні музично-творчі здібності, музичні знання, вміння та навички музиканта. Ядром цієї структури є комплекс якостей, які можна вважати системною технологічною передумовою виховання майбутнього музиканта різнофахового спрямування.

У працях відомих диригентів С.А. Казачкова, І.О. Мусіна, М.Ф. Колесси доведено, що система підготовки майбутніх фахівців повинна

враховувати необхідність широкого тлумачення передумов інтонаційної культури диригента, згорнуті в інтегративні якості. З нашої точки зору, це можна окреслити у вигляді двох структурних блоків: ритмо-ладова координація й моторно-слухова координація на першому ступені. На вищому ступені системної ієрархії ці компоненти підпорядковані блоку вищого порядку – творчим якостям і здібностям, що розкриваються шляхом взаємодії вокальних, хорових, інструментальних і пластичних засобів художньо-виконавського самовираження.

Важливе в цих системних уявленнях те, що інтегральні творчі якості і компоненти спеціальних музично-творчих здібностей педагога, про які йдеться, цілісні за своєю природою є чинником, який обумовлює концептуальне вирішення проблеми нашого дослідження.

В галузі музичної педагогіки Л.Г. Арчажніковою здійснено спробу визначити та охарактеризувати структурні компоненти музично-професійної діяльності педагога-музиканта. Автор доводить, що ця діяльність має поліфункціональний характер, і, окрім педагогічної, виконує виконавську, музикознавчу, дослідницьку функції. Реалізація кожної з цих функцій потребує свого комплексу знань, вмінь, навичок та сформованості адекватних якостей, ознак у цілісній музично-професійній діяльності. Вони специфічно проявляються в певному колі компонентів: конструктивному, організаційному, орієнтаційному, мобілізаційному, інформаційному, комунікативному, інтелектуальному, емоційному, дослідницькому, специфічно-музичному.

В дослідженнях з теорії та практики роботи вчителя музики щодо розробки питань структури особистості майбутнього керівника шкільного хорового колективу визначаються так звані “набори якостей”, необхідних фахівцю. Але певної наукової їх класифікації не існує.

Дослідник В.В. Рибалка підкреслює важливий аспект розвитку творчої особистості з процесуального боку – це орієнтація на творчу особистість у цілому. В цьому сенс процедури створення ідеальної та індивідуальної моделі творчої особистості. Автор зазначає, що успішність створення такої моделі можлива лише з урахуванням взаємодії, взаємозв'язків та взаємозалежності між компонентними структурами та рівнями розвитку їх складових.

Діяльність вчителя музики характеризується поліфункціональною структурою, широким діапазоном видового прояву, реалізується в об'ємному соціокультурному середовищі і відповідає показнику – макро-соціокультурному

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ХОРОВОЇ МУЗИКИ

рівню. В цьому зв'язку спрямованість особистості (вчителя музики) ми розглядаємо як певну систему поглядів, переконань, ставлення не тільки до хорового мистецтва, а й до духовних цінностей в цілому, які є стрижнем художньо-творчої орієнтації в цінностях хорової музичної культури, в інтерпретації творів, в просвітницькій, навчальній, виховній роботі, в хоровому колективі, так і на макро-соціокультурному рівні.

Дослідник В.Ф. Барановський підкреслює, що формування духовності особистості обумовлено не тільки соціальними чинниками, але й соціальним середовищем, не тільки виникненням, але й розвитком вищих елементів свідомості, світогляду, гуманістичних ціннісних орієнтацій, установок.

Основою формування всіх творчих якостей майбутнього вчителя музики, джерелом його життєтворчості вважається система його поглядів, переконань, ставлення до хорової музики зокрема і до загальнолюдських цінностей в цілому. Адже вони тісно перетинаються з проблемами підготовки фахівців у соціальних інститутах культурологічного профілю. До найбільш характерних якостей соціокультурної спрямованості особистості майбутнього вчителя відносяться:

- орієнтація на соціокультурні та гуманістичні цінності духовної музики хорового мистецтва й власної творчої діяльності. Критерій – суб'єктивна естетична оцінка адекватна існуючій суспільно значущій цінності норми-еталону нової інформації;

- прагнення досягати нових творчих результатів у музичній діяльності, корисних для соціокультурного середовища. Критерій – новизна видів та форм творчої діяльності;

- схильність до творчої активності відповідно до естетичних норм, моралі, гуманізму, духовності. Критерій – цілеспрямованість в творчих пошуках.

Розглядаючи творчу особистість як педагогічну мету, важливо розрізнити загальну сукупну ідеальну мету та індивідуальну мету, що відповідає розвитку тих чи інших якостей особистості, її власним потребам у подальшому розвитку певних знань, завдяки яким здійснюється процес формування творчих якостей та здібностей, можливостям усвідомлення як наявного рівня теоретичних знань, практичних вмій і особистісних якостей, так і необхідності динаміки процесуального їх розвитку у певному напрямі.

Аналіз наукової літератури, художньо-творчий досвід відомих діячів хорового мистецтва

дозволяє зробити певні узагальнення і згрупувати музично-професійні знання, необхідні для практичної діяльності і для розвитку творчих якостей особистості.

Творчість є тим головним “ядром”, що впливає на розвиток знань, музичних здібностей, художніх почуттів, вольових зусиль, особистісних якостей і виступає не тільки орієнтиром, але й якісним критерієм ефективності музичної освіти.

До структури знань відносяться:

- знання сучасної соціокультурної ситуації і вимог щодо художньо-творчої діяльності, знання структури цієї діяльності;

- основи художніх знань як необхідна передумова реалізації творчого потенціалу студентів в процесі хормейстерської діяльності;

- знання історичного розвитку та специфічних закономірностей функціонування хорового мистецтва в соціумі;

- знання специфіки мистецтва хорового співу;

- знання особливостей духовної хорової музики української композиторської школи;

- знання психолого-педагогічних механізмів управління шкільним хоровим колективом;

- знання техніки хорового диригування;

- знання структури діяльності хормейстера.

Суттєвим є те, що весь процес набуття всієї сукупності знань, розуміння характеру діяльності на макро-соціокультурному та мікро-соціокультурному рівнях відбувається завдяки усвідомленню основних естетичних понять та природи їх єдності. Естетична спрямованість художньо-творчої підготовки вчителя музики, безумовно, сприяє перетворенню продуктивної діяльності студентів на внутрішню їх потребу з максимально повною реалізацією їх пізнавальної та евристичної активності, особистісних можливостей, здібностей та творчих якостей.

До структури діяльності вчителя музики входять такі компоненти: ціннісно-орієнтаційний, мотиваційно-пізнавальний, інформаційно-орієнтаційний, дослідницький, комунікативний, емоційно-вольовий компоненти.

Ціннісно-орієнтаційний компонент характеризується вибірковим ставленням вчителя музики до різних видів художньої діяльності залежно від рівня засвоєння ним соціального досвіду і прийнятих у суспільстві цінностей. Розгляд ціннісно-орієнтаційного компоненту в структурі діяльності особистості, на думку М.Г. Казакіної, є нетрадиційним для педагогіки. Це пояснюється тим, що в її змісті відображений широкий спектр художніх, моральних цінностей, які “переростають у самооцінку” та оцінку того, що оточує, і які регулюють діяльність і поведінку особистості.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ХОРОВОЇ МУЗИКИ

До ціннісно-орієнтаційного компоненту відносяться:

- акумуляція гуманістичної сутності творів української духовної хорової музики в особистісних уявленнях. Критерій – усвідомлення гуманістичного потенціалу української духовної хорової музики;

- усвідомлення морально-естетичного потенціалу української духовної хорової музики. Критерій – адекватність оцінки творів української духовної хорової музики відповідно до її духовного першоджерела, світоглядних позицій, пов'язаних з загальнолюдськими морально-естетичними цінностями;

- орієнтація на соціально-культурні цінності мистецтва української духовної хорової музики. Критерій – готовність до популяризації української духовної хорової музики в різних сферах художньо-творчої діяльності вчителя музики.

Мотивація навчання та навчальної діяльності має важливе значення у вирішенні питань розвитку творчої особистості, оскільки вона пов'язана з питаннями активізації, інтенсифікації пізнавального процесу навчання й розглядається як дія, що спрямовує, регулює та оптимізує діяльність суб'єкта навчання.

Мотиваційно-пізнавальний компонент включає:

- інтерес до нових жанрів української хорової духовної музики, її специфіки, закономірностей існування в мистецтві та житті. Критерій – широта інтересів у галузі жанрового різновиду духовної музики;

- прояв домінуючих мотивацій на розвиток творчих якостей. Критерій – активність в досягненні особистісної результативності в навчанні;

- нейтралізація антистимулів. Критерій – об'єктивність раціонально-логічного визначення труднощів, їх оцінка.

Інформаційно-орієнтаційний компонент пов'язаний із розширенням досвіду особистості щодо цілісного уявлення про музичне мистецтво взагалі й українську духовну хорову музику зокрема; з розвитком інтелектуального, емоційного, діяльнісно-практичного ставлення особистості до мистецтва духовної музики; із здійсненням аналізу музичної інформації, втіленої в конкретну художню форму, її художньо-естетичною і моральною оцінкою.

До інформаційно-орієнтаційного компоненту входить:

- постійне здобуття нової музичної інформації з проблематики української духовної хорової музики. Критерій – активізація установки на розширення репертуару з творів духовної хорової музики;

- прагнення до удосконалення існуючих музичних знань в галузі духовної музики і диригентської мануальної техніки, що необхідна для виконання духовних хорових творів. Критерій – наявність системних музичних знань, умінь та навичок, необхідних для інтерпретації і виконання української духовної хорової музики;

- розвинений пізнавальний інтерес, творчий пошук в галузі духовної хорової музики. Критерій – пізнавальна і творча активність.

Дослідницький компонент проявляється в діях вчителя музики, спрямованих на підвищення рівня своєї музично-професійної майстерності. В роботі з музичним матеріалом, заснованому на різноаспектному, різножанровому репертуарі хорової духовної музики українських композиторів, вчителю необхідно мати достатню теоретичну базу для здійснення наукового пошуку, відбору, систематизації та аналізу музичної інформації. Цей пошук творчого характеру можливо здійснити тільки за допомогою таких якостей як цілеспрямованість в здійсненні аналізу, систематизації і реалізації поставлених хормейстерською практикою завдань.

Для майбутнього керівника шкільного хорового колективу актуальності набувають його навички освіти та самоосвіти, вміння знаходити ефективні форми та методи побудови різних типів музичних занять, репетиційної роботи з хором та концертних виступів.

Дослідницький компонент включає в себе такі якості:

- прагнення до систематичного опрацювання нового хорового репертуару в різних жанрах української духовної музики. Критерій – стійкість орієнтацій на отримання нових знань в жанрі української духовної хорової музики;

- схильність до нестандартних творчих рішень в інтерпретації української духовної хорової музики. Критерій – продуктивність розв'язання нестандартних проблем у хоровому мистецтві;

- відчуття гармонії, досконалості, краси в розкритті музичних художніх образів української духовної хорової музики. Критерій – адекватність виконавської інтерпретації духовної хорової музики щодо авторської концепції.

Студентський вік характеризується у психолого-педагогічній літературі як період найбільш активного формування індивідуальних творчих якостей майбутнього фахівця, засвоєння соціального та професійного досвіду, виховання та самовиховання, активності в соціокультурній сфері діяльності. Формування особистості майбутнього вчителя музики здійснюється на основі єдності процесів соціалізації та індивідуалізації.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ХОРОВОЇ МУЗИКИ

Залучаючись до такого виду мистецтва, як українська духовна хорова музика, студенти вивчають не тільки його змістовну частину, але й здобувають соціальний досвід, розвиваючи художнє бачення навколишньої дійсності засобами української духовної хорової музики, а також художнє усвідомлення світу у процесі індивідуальної музично-творчої діяльності. Все це стає індивідуальним здобутком майбутнього вчителя музики. Студенти включаються до системи суспільних відносин завдяки мистецтву музики й виявляють у цьому процесі свою індивідуальність, що сприяє їх становленню як суб'єктів діяльності. Професійна діяльність майбутнього вчителя, що зорієнтована на засвоєння репертуару духовної хорової музики не протистоїть художній, а вбирає її, оскільки ця музика має характерні ознаки: змістовну домінанту задуму, музично-образні сенси, стильову незалежність, тобто духовна музика, завдяки актуалізованому включенню її у сучасне соціокультурне середовище набуває нових функціональних і комунікативних якостей.

Щодо цього, варто розглянути комунікативний компонент в структурі діяльності, що сприяє розвитку творчих якостей. Комунікативний компонент включає:

- здатність до розуміння нових нестандартних думок та нестандартного вирішення проблемних питань щодо функціонування української духовної хорової музики в соціокультурному середовищі. Критерій – інноваційність в орієнтації на творчість;
- здатність до сприйняття нових ідей і їх обговорення у ході творчого спілкування в хоровому колективі. Критерій – заглибленість у сферу художньо-творчої діяльності;
- здатність до колективного прийняття творчих рішень в процесі художньо-творчої діяльності. Критерій – продуктивність художньо-творчої взаємодії.

Образно-естетична насиченість української духовної хорової музики стає особистісним переживанням як диригента і хористів, так і слухачів завдяки особливому механізму взаємодії суб'єкта (слухача, інтерпретатора, виконавця) з об'єктом (мистецьким твором). За допомогою цього механізму відбувається формування особистості як суб'єкта творчості, а в певній мірі і як суб'єкта культурно-історичного процесу.

Емоційно-вольовий компонент у діяльності вчителя музики проявляється дуже плідно і масштабно. Він пов'язаний із ставленням його до хорової музики як виду мистецтва, в тому числі і духовної хорової музики, як загальнонародської,

художньої та особистісної цінності, оскільки через це мистецтво здійснюється процес спілкування з минулим та сучасним, усвідомлюється домінуюче поняття любові, краси і добра; закріплюються позитивні емоційні стани, “інтелектуальні” почуття, проявляються емоційно-естетичні контакти учасників творчої взаємодії.

Емоційно-вольовий компонент присутній на всіх етапах діяльності вчителя музики: в роботі над репертуаром, у керівництві колективом. Він спрямований на мобілізацію знань, практичних вмінь та навичок суб'єктів творчого процесу, на активізацію розвитку їх творчих якостей у взаємозв'язку з їх емоційною культурою.

Музично-творчі здібності як інтегральні якості вчителя музики мають важливе значення в його діяльності, оскільки вони, викликаючи повноцінне переживання музичних образів, впливають на процес художньої творчості та розвиток особистості в цілому. Музичність, як інтегральне ціле, зміцнює вольовий тонус митця, допомагає йому опанувати дуже важливу для творчого розвитку форму активного емоційно-художнього пізнання мистецтва української духовної хорової музики.

Музичне мислення має свою специфіку в художньо-творчій діяльності музиканта. Найголовніше в музичному мисленні – його творчий, продуктивний характер, який виявляється в особливостях інтерпретації хорового твору, розкритті його концепції адекватно композиторському задуму. Лише на основі цього принципу детермінізму стає можливим розуміння дійсного співвідношення зовнішнього та внутрішнього в діяльності особистості, що виступає як процес, як щось динамічне, змінне і таке, що розвиває.

Найбільш характерними ознаками творчого музичного мислення є:

- сприйнятливість, чутливість, “відкритість” до нових музичних знань, закономірностей, до нової музичної інформації, пов'язаної з хоровою духовною музикою;
- здатність до творчого аналізу, тобто виділення істотних незвичайних нестандартних характерних особливостей духовної хорової музики та різних аспектів її використання в соціокультурній сфері;
- здатність до творчого синтезу, тобто створення оригінальних художньо-творчих інтерпретацій різножанрових творів духовної хорової музики.

Висновки. Діяльність вчителя поліаспектна і містить різні компоненти творчості, які

забезпечують “механізм” його розвитку як творчої особистості, як митця, вихователя, керівника.

Становлення і розвиток майбутнього фахівця повинні реалізовуватись в процесі творчої діяльності з акцентом на саморозвиток, як умову самореалізації особистості. Формування у вчителя власного стилю музично-творчої діяльності, в першу чергу, пов'язано з розвитком його професійної самосвідомості як особливим феноменом регуляції діяльності, що обумовлює виконання своєї творчої діяльності відповідно до сучасних вимог, з урахуванням власних творчих можливостей як вчителя, керівника хорового колективу, вихователя і виконавця.

1. Ананьев Б.Г. О взаимосвязи в развитии способностей и характера / Б.Г. Ананьев. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 195 с.

2. Анисимов С.Ф. Духовные ценности: производство и потребление / С. Ф. Анисимов. – М.: Мысль, 1988. – 253 с.

3. Антонова О.А. Музыка и церковь / О.А. Антонова. – М.: Знание, 1977. – 61 с.

4. Антонович. Українська церковна музика й органи: Musica Sacra. – Львів, 1997. – 181 с.

5. Ануфриев Е.А. Социальный статус и активность личности: личность как объект и субъект общественных отношений. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 288 с.

6. Анциферова Л.И. К психологии личности как развивающейся системы // Психология

формирования и развития личности. – М.: Наука, 1981. – С. 319.

7. Арановский М.Г. Мышление, язык, семантика // Проблемы музыкального мышления. – М.: Музыка, 1974. – 336 с.

8. Арчажникова Л.Г. Профессия – учитель музыки. – М.: Просвещение, 1984. – 111 с.

9. Архангельский Л.М. Ценностные ориентации и нравственное развитие личности. – М.: Знание, 1978. – 64 с.

10. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. – М., 1971. – 375 с.

11. Асафьев Б.В. О хоровом искусстве. – Л.: Музыка, 1980. – 216 с.

12. Афанасьев Ю.Л. Социально-культурный потенциал художественной деятельности. – Львов: Світ, 1990. – 160 с.

13. Багриновский К.А. Моделирование процессов управления образованием. – М.: Знание, 1974. – 63 с.

14. Барановский В.Ф. Духовность личности в системе современных общественных отношений. Монография. – К.: НВТ “Травник” – НАВСУ, 1998. – 141 с.

15. Баренбойм Л.А. Музыкальная педагогика и исполнительство. – Л.: Музыка, 1974. – 287 с.

16. Баренбойм Л.А. Выдающиеся советские музыканты просветители и развитие их традиций // Музыкальное воспитание в современном мире: Материалы IX конференции Международного общества по музыкальному воспитанию (ИСМЕ). – М.: Сов. композитор, 1973. – С. 150 – 160.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2013

Джерела мудрості

“Віра полягає в тому, що ми віримо усьому, чого не бачимо; а нагородою за віру є можливість побачити те, у що ми віримо”.

Августин “Блаженний” Аврелій
християнський теолог і церковний діяч

“Поважати кожну людину, як самого себе, і чинити з ним, як ми бажаємо, щоб з нами поступали, вище цього немає нічого”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

